

Rien Verhoef

Ter herinnering aan Wilfred Oranje

Wilfred Oranje (1951-2011) studeerde rechten en slavistiek en vertaalde vanaf eind jaren '70 uit het Duits en het Italiaans. Hij vertaalde onder meer Aldus sprak Zarathoestra van Friedrich Nietzsche, de Filosofische beschouwingen en de Dagboeken van Ludwig Wittgenstein, Italiaanse reis van Goethe, De Opstand der Nederlanden van Schiller en een groot aantal romans van Joseph Roth. Tussen 1982 en 2006 werkte hij aan een geannoteerde vertaling van de complete Werken van Sigmund Freud, in totaal 8000 pagina's, waarvoor hij op initiatief van de Nederlandse Vereniging voor Psychoanalyse in 2006 werd bevorderd tot ridder in de Orde van Oranje-Nassau. Voor zijn hele vertaaloeuvre kreeg hij in 2007 de vertaalprijs van het Nederlands Letterenfonds.

Rien Verhoef (1948) werd al vroeg in zijn carrière samen met Sjaak Commandeur bekroond met de Martinus Nijhoffprijs voor de vertaling van 1985 van Anthony Burgess. Sinds zijn studie aan het Instituut voor Vertaalkunde van de Universiteit van Amsterdam heeft hij een gevarieerd oeuvre opgebouwd, met werk van o.m. Nabokov en Faulkner. Vanaf 1997 vertaalde hij 11 romans van Ian McEwan. In 2008 ontving hij de Vertaalprijs van het Fonds voor de Letteren, in 2013 verleende de Universiteit Leiden hem een eredoctoraat. Hij is vanaf de oprichting in 2011 redacteur van VertaalVerhaal. Deze herinnering werd uitgesproken bij het afscheid van Wilfred Oranje in de Amsterdamse Noorderkerk en verscheen eerder in het Bulletin van de Vereniging van Letterkundigen (2011/2).

Ter herinnering aan Wilfred Oranje

De laatste keer dat ik Wilfred sprak, in de rust van zijn werkkamer twee weken voor zijn dood, met buiten zijn raam een druilerige maandagochtendmarkt, beschreef hij ‘het oog van de storm’ waarin hij verkeerde en waaruit hij met een zekere bevreemding naar het verdriet om hem heen keek. Zelf berustte hij bijna gelijkmoedig in het naderende einde.

Dat had veel te maken met zijn werk, zei hij zelf. Hij had zijn hele literaire-vertalersleven niets vertaald wat hij niet wilde, of beter gezegd: geen auteur of werk waarvan de kwaliteit hem niet aanstond. Hij kon dus tevreden zijn – met de omvang, maar vooral ook met de kwaliteit van zijn vertaaloeuvre. Ook de waardering die hij ervoor had ontvangen, mocht er zijn. Op initiatief van de Nederlandse Vereniging voor Psychoanalyse kreeg hij een ridderorde voor zijn Freud-vertaling en in 2007 werd zijn oeuvre bekroond met de vertaalprijs van het Fonds voor de Letteren. Pikant, omdat er ook nog ooit een tijd was waarin de vertaling van Freud niet eens voor werkbeurzen in aanmerking kwam ‘omdat Freud geen literatuur’ zou zijn.

Wilfred was een nuchtere vertaler. ‘Een vertaler moet gewoon ontleden, die moet het onderwerp zoeken en het lijdend voorwerp en het meewerkend voorwerp, en een woordenboek raadplegen, en dan heeft hij tijdens dat opzoeken de tijd om na te denken,’ zei hij eens in VPRO’s De Avonden. En over de moeilijkheidsgraad van het vertalen, met name van Heine: ‘Het is heel simpel: als een man goed schrijft, gaat het vertalen van een leien dakje.’ Het is dan ook niet verwonderlijk dat er volgens Wilfred niet of nauwelijks verschil bestond tussen het vertalen van literaire fictie of non-fictie. Wat telde was ‘of de auteur goed of slecht schrijft. Een vertaler is een van de eersten om te merken dat er in de te vertalen tekst iets hapert,’ stelde hij. En: ‘Vertalers zouden de moed moeten opbrengen om tegen hun uitgever te zeggen: waarde uitgever, dit is een slecht geschreven boek, dat nooit in vertaling mag uitkomen.’ Dit consequente standpunt heeft tot een vertaaloeuvre geleid waarmee Wilfred een uitgesproken voorbeeldfunctie vervult.

Maar ja, ‘gewoon ontleden’, kom er nog eens om. Wilfred vond dat KVP en PvdA het Nederlandse taalonderwijs totaal vernietigd hadden. In zijn eigen gymnasiumtijd werd er ‘alleen maar vertaald. Grieks, Latijn, Frans, Duits, Engels: alleen maar vertalen. Dat zouden ze nu razendsnel opnieuw moeten invoeren. Een boek goed lezen, daarvoor moet je eindeloos oefenen en prutsen. Het is gewoon heel belangrijk op de middelbare school: al die regels, grammatica en woordjes uit je hoofd leren en oefenen, oefenen.’

Onnozele gemakzucht, vond hij die afbraak uit maatschappelijk-cultureel oogpunt, maar ook met mensen die daar zelf te weinig tegenover stelden, had hij weinig op. Wee de redacteur die hem op een achternamiddag belde of hij niet ‘even’ een flapttekstje kon maken. Hoe was het mogelijk dat zo iemand boeken uitgaf die hij niet las, in het Duits noch in het Nederlands, en niet eens wist dat in de uitgeverijkast achter zijn rug een kloek boekwerk stond waarin precies te vinden was wie toch die E.T.A. Hoffmann was die hij niet in de Wikipedia kon vinden. En vooral: hoe bestond het dat iemand uitgever van boeken kon worden – en niet te vergeten: wilde zijn – die

zo'n zelfverkozen ongeletterdheid etaleerde. En die dan ook nog agressief werd als hij er iets van zei, in plaats van zich ergens stil te gaan zitten schamen.

Wel was zoiets vaak een welkome aanleiding tot welsprekend gemopper – en daarvan kon Wilfred dan weer aardig opknappen. Neem het gebrek aan eerbied voor Freud dat hij op de korrel nam bij de presentatie van de *Werken* in het Goethe-Instituut in 2006: 'Stel dat er een standbeeld wordt opgericht voor de grote geest Freud. Dan zal er een leger dwergen oprukken, dat het standbeeld van achteren, a tergo in vakjargon, beklimt. De vlugste en behendigste dwerg, die als eerste op de schouder van Freud staat, zal dan roepen: "Het standbeeld heeft het allemaal verkeerd gezien!" Best mogelijk dat het standbeeld het verkeerd gezien heeft, maar die dwerg kan dat alleen maar zeggen omdat, of doordat, hij op Freuds schouders staat. Als het standbeeld er niet was geweest, had de dwerg nog altijd rondgescharreld op de grond en helemaal niets gezien. Deze Freudeditie dient ertoe dat de mensen leren iets te zien, en is dan ook een elementaire daad van beschaving.'

Wilfred was een klassieke cultuurmens, wiens hart eigenlijk in de 18^e en 19^e eeuw lag. Met verbetenheid hechtte hij aan de instandhouding van de traditionele cultuurwaarden, ook buiten de literatuur: muziek, theater, opera. 'Ik voel me ongemakkelijk als ik moderne boeken moet vertalen. Dan ben ik niet zeker van het idioom en het register. Daarom geef ik de voorkeur aan dode auteurs. Omdat ik zo goed mogelijke schrijvers wil vertalen, doet het er niet toe of het romans zijn of iets anders; heel veel valt af, ook uit het verleden,' zei hij. Bij de oprichting van de Duitse bibliotheek bij uitgeverij Atlas, waarvan hij samen met Elly Schippers en Theo Kramer redacteur was, antwoordde hij op de vraag van Atlas' Emile Brugman 'of er ook nog iets na 1930 was': 'Ja, dat weet ik niet, hoor, dat doen jullie maar.'

Hoe zeer hij in dat werk van ouder datum op zijn gemak was, moge blijken uit het juryoordeel van 2007: '[...] de jury is zeer onder de indruk van Oranjes vertaalkunde. Zij vindt bij voorbeeld zijn vertaling van Schillers monumentale werk over de Nederlandse opstand tegen de Spanjaarden ronduit magistraal. Zonder de tekst te vereenvoudigen, te moderniseren of anderszins aan te passen is Oranje tot een vertaling gekomen die je bijna niet weg kunt leggen: prachtig Nederlands, klassiek, maar niet hinderlijk ouderwets. Datzelfde geldt ook voor zijn vertaling van *Hotel Savoy* van Joseph Roth. Met de vertaling van dit soort schijnbaar eenvoudige maar in wezen weerbarstige teksten kan van alles misgaan, maar niet bij Wilfred Oranje. Het lezen van zijn vertalingen is een groot genoegen.'

Ondanks de grote waarde die Wilfred aan het onderwijs hechtte, liet hij zich pas laat – en dan nog heel schoorvoetend – zelf tot het docentschap bekeren. Bevlogen vakgenoten hadden de VertalersVakschool opgericht en probeerden hem in te lijven. Lesgeven? Wilde hij niet – ongeschikt voor. En bovendien, hoe moest dat dan, met dat huiswerk en zo? Nou, gewoon, per e-mail, antwoordde Molly van Gelder van de school. Ja, aan e-mail deed hij niet, hij vond het al modern genoeg dat hij persoonlijk zijn floppy's naar de Opera bracht, totdat de computers daar ze niet meer konden converteren, tenminste. Maar hij liet zich bepraten en zag al gauw een ongekende toepassing: correspondentieschaak per e-mail, wat een aanwinst!

En wat een leermeester bleek hij. Zijn studenten hingen zo aan zijn lippen dat collega-docenten ze voor een volgend college letterlijk bij hem moesten komen weghalen en als een groep 's avonds bij hem de laatste was, kon alleen de sluiting van het schoolpand een einde aan de les maken. Natuurlijk vonden zijn studenten dat hij hun te moeilijke opdrachten gaf – liefst wilde hij ze in het eerste college al bang maken met gotische teksten – maar tegelijk smulden ze van de geboren verteller. Niet voor niets zei hij aan het einde van de Heine-uitzending van De Avonden: 'Wat?! Nu al? Maar ik wilde nog zoveel vertellen!' Misschien is dat nog wel het grootste verlies dat Wilfreds dood het vertalersvak heeft toegebracht: hij had nog zoveel kunnen vertellen.